

illetve értelmezzük másként Ady szövegét: az István király országa kapcsán — amelyben azt írja Ady, hogy „Hódításra képtelen a nemzetiségekkel szemben”, — majd később: „nemzetiségi politikánk gyávább mint valaha”. A bevezető tanulmány mellett is jó lett volna egy részletes kitérés Ady nacionalizmus körüli cikkeinek erre a legérzékenyebb terrénúrára; a *Vallomás a patriotizmus* c. Ady cikk viszont abban a légkörben született, amikor Tiszák is megpróbálták valami fajta békességet teremteni legalábbis a románokkal. Ady jól látta e gesztus álságát, mégis a magyarság egyfajta védelmét is belelátta, hisz a számára legdrágább Erdélyért történt ez. Kínzó dilemmáját így fogalmazza meg: „De itt már azt is muszáj feltennem, hogy egy aulikus ősi magyar gróf, ki tavaly még minden nyugtalan magyart leöletett volna, véletlenül nem a maga kiskirályságát védi, hanem a magyarságot. Valószínű, hogy nem sok akad-

na ilyen, de akadna, s harcolhatok-e én akkor ezekkel, akik a veszedelem múltán megint azok lennének, akik voltak?” A jegyzetíró Károlyi Mihályra utal, világos azonban, hogy Ady Tisza Istvánra gondolt, akinek nagyapja volt a hírhedt reformkori adminisztrátor, s aki az előző évben, 1912. V. 23-án akart halomra öletni minden nyugtalan magyart. „Ady forradalmi patriotizmusa”: ezt a címet adta Koczkás Sándor kötetnyitó tanulmányának, amely időrendi keretbe ágyazottan tájékoztatja az olvasót, s amelynek erőssége, hogy látja a nagy fordulót, az 1905—6 körüli nagy csatározásokat, amikor kifejeződik Ady forradalmi patriotizmusa. Értékes hozzájárulás egyben ez a bevezetés ahhoz a vitához, amelyet az Irodalomtörténeti Intézet kezdett el „A nacionalizmus a magyar irodalom tükrében” téma kapcsán. (I. OK. XVI. 1—4. 1—192.)

Varga József

*

Árpád-kori és Anjou-kori levelek. Sajtó alá rendezte Makkai László és Mezey László, fordította Ábrányi Boldizsárné, Makkai László, Mezey László, Pataki János. Bp. 1960. Gondolat K. 451 l. (Nemzeti Könyvtár).

Történeti és művelődéstörténeti szempontból egyaránt jelentős XI—XIV. századi politikai és magánlevelezésünk mintegy 200 darabjának, valamint — bevezetéssel — Johannes Lemovicensis *Libellus de dictamine* c. műve egy részének magyar fordításban való közzététele.

Mezey és Makkai bevezetése világosan és szellemesen tájékoztatja az olvasót a középkori levelezés általános és speciálisan magyarországi fejlődéséről, a tartalmi és formai megfigyelni valókról. Ez utóbbiak megfigyelésére különösen is ösztönöz a *Libellus*, habár kérdéses, hogy ez a XIII. századeleji, Franciaországban íródott mű a *maga helyén* van-e egy olyan levélgyjűtemény élén, melynek harmada XI—XII. századi darabokat tartalmaz. De mert e fordítás a *maga nemében* nyereség, nem bántuk volna, ha az elhagyott részeket (*De quatuor elementis corruptivis... és De transformatione...*) is olvashatnánk a kötetben, vagy legalább az utolsó fejezetből is készült volna kivonat; így azt hiheti az olvasó, hogy „A fentiek összefoglalása” csakugyan zárja is a *Libellust*. (Helyet inkább a szépirodalmi és a képzőművészeti bibliográfiával lehetett volna megtakarítani, melyek sem általános, sem szakérdeklődést nem elégítenek ki.)

A levelek a XI—XIV. századi magyar közélet elsőrangú és legközvetlenebb forrásai helyenként azonban a magánélet világára is fényt vetnek. Ez a kettős jelleg a kötet felosztásán is tükröződik, amikor a szerkesztők kisebb koregységeken belül az anyagot politikai és magánlevelezés csoportjaira osztották föl. Persze, a dolog természeténél fogva a határ nem vonható meg élesen: az uralkodó és uralkodó osztály számára a politika a középkorban mindig magánügy is, míg a magánélet, a hűbéri-személyes kötelekek révén egyúttal közélet is. Talán ez is egyik oka annak, hogy a levelek stílusa mindig egy kissé személytelen, „fennkölt”, amire, más szempontból, Mezey igen meggyőzően mutat rá bevezetőjében. Csak sajnálhatjuk, hogy épp középkori állami és társadalmi rendünk kialakulásának korából oly kevés levéllel rendelkezünk, és ezeknek is jórészt csak címzettje magyar.

A kötet értékét elsősorban tartalmi szempontból kell megmérnünk, helyesebben a fordítás helyessége, pontossága szempontjából; a Bevezetés is (25. l.) utal erre, ami — forrásanyagról lévén szó — indokolt és természetes. Sajnos egyes daraboknak az eredeti szöveggel való összevetése nem győz meg bennünket ez elv feltétlen alkalmazásáról. (Az egyes darabokról nem tudjuk, ki a fordítójuk.) Néhány észrevétel:

A *Libellus* fordítója nem vette tekintetbe Horváth Konstantin szövegkiadásának corrigendáját (Johannis Lemovicensis... opera omnia. Veszprém, 1932, I. 64—66. l.), pedig ő

több fontos javítást eszközöl a már kinyomott szövegen, egy XIII. századi kézirát alapján. Forrása ez is sok hibának, ill. kényszerkonjektúrának. (Pl. a 61. l. Seneca-idézetében: „azt tartom bölcsnek, kinek *nemcsak* szavain érzik a bölcsesség”; a korrigált latin szövegben: „sapientem existimo, cuius *opera, non cuius* verba sapient sapientem.”) Fordítása a választékos latin szöveghez képest nehézkes, helyenként érthetetlen (pl. 52. l.: „Ezután már a *szóban tett leleményesség bemutatásán* fáradozunk”, holott a latin ezt mondja: „deinceps *inventioni propositae* insistamus”, tehát: „ezután a *célul kitűzött leleménnyel* foglalkozzunk.”) A 46. lapon a *cursorokról* szólva azt olvassuk, hogy a *dactylus* olyan versláb, „amelynek utolsó előtti szótagját nyomjuk, hangsúlyozzuk”. A latin ennek épp a fordítottját mondja: „cuius penultima syllaba *deprimitur* vel *gravatur*: *leeresztjük* vagy *hangsúlytalanul* ejtjük.” Hangsúlyozni ui.: „*elevare*” (uo. kétszer is). — Az ugyanitt bemutatott *planus* a felcserélődött szörend miatt elveszti ritmusát: „*quatenus nobis exspectatam pecuniam mittatis*”. Helyesen: „... *pecuniam exspectatam mittatis*”. (Vö. Horváth K. kiad. 11. l.) — A „*laicalis*” soha nem jelent „világi pap”-ot, hanem „világi ember”-t (= *saecularis*) (56. l.) — Az „egész *dictamen*” nem „*mosolyog*”, hanem „*tetszik (arridet)*” (58. l.) — A 60. l. Constantinus és Konstantinja helyesen „*Constantius* vel *Constantinus*”. — A következő lap „*szülötte földét*” helyesen: „*szülőföldjét (terram nativitatis suae)*”...

A levélkiadások használata és jelzése nem következetes. A fordító hol a levél után jelzett kiadást használta (pl. 9, 20, 56, 64. sz.), hol a jegyzetekben megadott kiadást (pl. 2, 12. sz.), esetleg mindkettőt, de nem jelezte. Itt jegyezzük meg, hogy a 9. sz. levél megadott kiadása rossz (vö. Fraknoi, Szent László levele a montecassinói apáthoz, 279. l. 1. jz.), a 12. sz.-nak nem Fejér vagy Wenzel a legjobb kiadása, hanem Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae etc.* II. 1., a 16. és 102. sz.-t nem Fejér adta ki, hanem Wenzel *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus* VI. 103, ill. XII. 310. lapokon.

Az eredetijükkel összevetett levelek alapján pár félreértést szeretnénk korrigálni, csak a rövidebbeket. 2. sz.: a „*quibus in fide dubitantibus*” nem: „*hitükben kételkedtek*”, hanem (az ereklye) „*hitelét vonták kétségbe*”. — 8. sz.: a „*quemadmodum religiose potestas debet*” nem: „*ahogyan azt az egyházi hatalom megköveteli*”, hanem: „*ahogyan egy vallásos (=keresztény) hatalmasság köteles*”. — 9. sz.: a „*victoriose ... contra barbaros pauca manu dimicuisse*” nem: „*segítették győzelemre gyenge karomat a pogányok ellen*”, hanem: *harcoltam kis seregemmel győzelmesen a pogányok ellen*. — Ugyanott a „*sed veritus sum*” nem: „*de úgy értesültem*”, hanem: „*de attól*

jélek”. (Egyébként is rossz az egész mondat!) — 10. sz.: a „*derelictis salutis suae pastoribus*” nem: „*üdvösségének pásztoraitól elhagyatva*”, hanem ellenkezőleg: „*elhagyva üdvösségének pásztorait*”. — 12. sz.: a „*quando nec litteris nec legato vestris ... respondimus petitionibus*” nem: „*amiért sem leveletekre, sem követeteknek nem adtunk választ*”, hanem: „*amiért sem levélben, sem követ útján ... követeléseitekre nem válaszoltunk*”. — 14. sz.: a „*parati estis ... etiam impendi*” (vö. II. Cor. 12, 15 l.) nem: „*kész vagy ... függeni is*”, hanem „*kész vagy ... dőlozattá is válni*”. — 50. sz.: a „*pedites nihil possunt*” nem: „*gyalogolni nem tudnak*”, hanem: „*gyalogosokként nem érnek semmit*” (ti. a tatárok). — 53. sz.: a „*totusque conventus eiusdem loci ... in Hungaria commorantes*” nem: „*az ő ... konventje Magyarországon*”, hanem: „*és ugyanazon hely (ti. Száz Mária monostora) Magyarországon tartózkodó konventje*”. Ugyanott az „*omniaque feraliter per circuitum exterminando, nulli pariteres sexui*” nem: „*mindent kit kergelve körös-körül, nem kegyelmezve a nemeseknek sem*”, hanem: „*mindent kit bestidltisan a vidéken elpusztítva, nem kegyelmezve egyik nemnek sem (= sem férfinak, sem nőnek)*”. — 62. sz.: a „*consulens ... indemnitati pauperum et cruori, famae (l) pariter et honoris*” nem: „*tekintettel ... a vérontástól és éhségtől sújtott szegényekre és a tisztességre is*”, hanem: „*tekintettel ... a szegények nyugalmára és testi épségére, nemkülönben (saját) hírnevére és tisztességére*”. Ugyanott az „*emenda*” nem „*megjavulás*”, hanem „*kárpótlás, bírság*”. — 64. sz.: a „*filialem oboedientiam cum pedum osculo beatorum*” nem: „*fiúi engedelmisséget és lábsókot a szenteknek*” (?), hanem: „*fiúi engedelmisséget szent lábaidat csókolva*” (a pápának járó középkori alázatos tiszteletadás jeleként). Ugyanott a „*sanctitas vestra, cui est ignoscendi gloria derelicta*” nem: „*Szentségték, akinek épp az a dolga, hogy az elhanyagolt érdemet észrevegye*”, hanem: „*Szentségték, akire a megbocsátás dicsősége hárult*”. — 103. sz.: a „*Priori ... heremitarum ordinis sancti Augustini*” nem: a *pálos*-remeterendiek perjeljének”, hanem: „*az ágostonos remeterend perjeljének*”. (Az ágostonosok kb. 10 évvel a pálosok után alakultak, és a XIII. század utolsó évtizedeiben sok házuk volt hazánkban is!) — 105. sz.: a „*castra ... sunt metati*” nem: „*kiébert bontani*”, hanem „*tábor verni*”. (A kiemelések tőlem. A latin idézeteket klasszikus helyesírással közlöm.)

Eme, még bővebben is idézhető félreértések ellenére, örülünk a megjelent fordításgyűjteménynek. Várjuk folytatását, remélve, hogy a továbbiakban a fordítók és a *lektorok* pontosabb filológiai munkát fognak végezni.

Boronkay Iván